

A magyar grammatikai kutatások helyzetéről

1. Bevezetés

A magyar nyelvleírás jelenlegi helyzete röviden azzal a megállapítással jellemezhető, hogy mostanra a magyar grammatikai kutatások jórészt integrálódtak a nemzetközi nyelvészetbe. Előadásomban először arról az elméleti háttérrel szólok, mely ezt az integrációt lehetővé tette. Majd azt illusztrálom egy példával, hogyan járul hozzá a magyar nyelvleírás más nyelvek jelenségeinek, illetve az emberi nyelv általános sajátosságainak megértéséhez. Végül arra hozok példát, hogyan épülnek be a más nyelvek leírása során elért eredmények a magyar grammatikába.

2. A nyelvészet szellemtudományi és természettudományi megközelítése

Az emberi nyelveket - sajátos természetüknél fogva - akár a szellemi, akár a fizikai világ jelenségeiként vizsgálhatjuk. Szellemtudományi nézőpontból egy-egy nyelv a nyelvet beszélők azonosságtudatának, községtudatának egyik legfontosabb alapja, múltjuk lenyomata, szellemi értékeik, hagyományaik hordozója. Szellemtudományi nézőpontból minden nyelv egyedi, más nyelvekkel összehasonlíthatatlan.

Ugyanakkor már a XIX. században többen - például Brassai Sámuel, majd a német újgrammatikusok - azt is felismerték, hogy a nyelvek működését a természeti törvényekhez hasonló általános törvényszerűségek szabályozzák, ezért célszerű őket a természeti világ jelenségeihez hasonló módon vizsgálni, nem az egyedit, hanem a közös rendszert keresve bennük. A XX. századi kutatások ennek a megközelítésnek a létjogosultságát teljes mértékben alátámasztották. A nyelvi jelenségek egyre növekvő hányadáról mutatták ki, hogy nem statisztikai jellegű, hanem általános hatályú törvényeknek engedelmessékednek. Egyes nyelvi elemeknek lehetnek kivételes tulajdonságaik, a grammatikai folyamatok, műveletek azonban meghatározott feltételek esetén következetesen végbemennek. Ez lehetővé teszi a nyelvtani rendszer deduktív, természettudományos jellegű modellekkel való leírását. A modellek a grammatikában éppúgy ellenőrizhetők, cáfolhatók, mint a természettudományokban, hiszen könnyen vizsgálható, hogy a megfogalmazott szabályrendszer alkalmazásával létrejön-e valamennyi kívánt nyelvi szerkezet, s nem keletkeznek-e rossz mondatok is.

A nyelvi jelenségek sokféleségét nemcsak egy-egy nyelven belül sikerült szigorú szabályokra és általános érvényű megszorításokra visszavezetni; az is bebizonyosult, hogy a különféle nyelvek törvényei egy univerzális, az emberi nyelvet általánosan jellemző törvényrendszer megnyilvánulásai. A közös törvényszerűségek genetikusan meghatározottságúak. Ennek számos közvetett bizonyítéka van. Például, a világ bármelyik nyelvéről legyen is szó, a gyerekek azonos életkorban megtett azonos lépések azonos sorrendjében, lényegében azonos tempóban fogják elsajátítani - bármilyen minőségű legyen is az a nyelvi környezet, amelyben felnőnek. Az anyanyelvtudás tehát olyan előre programozott módon fejlődik-növekszik a gyerekekben, mint valamelyik testrésztük. Az is a nyelv genetikai meghatározottsága mellett szól, hogy az agy adott részét érő sérülés ugyanazon nyelvi folyamatok defektusát okozza, akármi is a sérült anyanyelve.

A XX. század második felében uralkodóvá vált természettudományi módszertanú nyelvészeti paradigma keretében a különféle nyelveken végzett leíró jellegű kutatások a nyelvek működését meghatározó egységes törvényrendszer megismerésére irányulnak, és ennek megfelelően egy egységes nyelvtudományba tagozódnak. A nyelvtudomány egységesülése az Amerikai Egyesült Államokban intézményileg is végbement: az egyetemeken különféle (angol, spanyol, francia, német stb.) filológiai tanszékeiből már a hetvenes évekre kiváltak a nyelvészeti részlegek, és egységes nyelvészeti tanszékekbe tömörültek. Tartalmi síkon a nyelvtudomány egységesülése abban nyilvánul meg, hogy egyrészt az egyes nyelvek kutatása során elért eredmények beépülnek az emberi nyelv természetét, működését modelláló univerzális hipotézisrendszerbe; másrészt az egyes nyelvek leírása során sem hagyhatjuk figyelmen kívül a feltételezett univerzális törvényeket, összefüggéseket.

A leíró nyelvészet paradigmaváltása és egy egységes nyelvtudományba való betagozódása Magyarországon is lejátszódott, bár nem terjedt ki a magyar leíró nyelvészet egészére. A nemzetközi nyelvészetbe integrálódó magyar nyelvészeti kutatások elsősorban a Nyelvtudományi Intézetben, valamint az egyetemeken angol és elméleti nyelvészeti tanszékein összpontosulnak. A Pécsi Egyetemen a magyar szakos hallgatók is ilyen jellegű magyar nyelvészetet tanulnak. Megszülettek a természettudományi módszertanú magyar nyelvleírás összefoglaló alapmunkái: a *Strukturális magyar nyelvtan Mondattan, Morfológia és Fonológia* kötetei. A mondattani kötetet és a fonológiát nemzetközi kiadóknál angolul is közreadtuk, és az angol nyelvű morfológia is készülöben van. *Új magyar nyelvtan* címen megjelent a *Strukturális magyar nyelvtan* egyszerűsített és rövidített változata. A magyar nyelvtan részletkérdéseit több tucat magyar, illetve angol nyelvű monográfia, több periodika, például az *Approaches to Hungarian* 8 kötete, és több száz folyóiratcikk tárgyalja. Folyamatosan jelen vagyunk a vezető nemzetközi folyóiratokban, mind szerzőkként, mind hivatkozott forrásokként. Az uralkodó nyelvtudományi paradigmán belül a magyart a legalaposabban leírt nyelvek között tartják számon.

A magyar nyelvészetnek az egységes nyelvtudományba való integrálódása mind a magyar nyelvészet, mind az egységes nyelvtudomány számára sok hozadékkal jár. Egyrészt a magyar nyelv tanulmányozása során elért eredmények segítenek megoldani más nyelvek megoldhatatlannak látszó problémáit. Másrészt gyakran a magyar nyelvi jelenségek vizsgálata önmagában nem vezet el a jelenségek mögött rejlő rendszer felismeréséig, azonban a más nyelvek tényein alapuló, az adott jelenség univerzális természetére vonatkozó hipotézisek rávilágítanak a magyar jelenségek mozgatórugóira. Előadásomban mindkét esetet illusztrálom egy-egy példával.

3. Egy magyar nyelvészeti eredmény általános nyelvészeti hatása

Először azt mutatom be egy példán, hogyan vezethet el a magyar tények tanulmányozása univerzális jellegű összefüggések felismeréséhez, és ezáltal más nyelvek leírási problémáinak megoldásához..

Az (1a,b) alatti mondatok látszólag csak abban különböznek egymástól, hogy más-más szót hangsúlyozunk bennük. (A nagybetűvel írott szó erős hangsúllyal és magasról eső intonációval ejtendő.)

- (1)a. JÁNOS szereti Évát.
b. János szereti ÉVÁT.

Azt gondolhatjuk, a két mondat eltérő hangsúlyozása azt fejezi ki, hogy (1a)-ban a *János* összetevő hordoz új információt, (1b)-ben pedig az *Évát* összetevő. (1a) arra a kérdésre szolgálhatna válaszul, hogy *Ki szereti Évát?*, (1b) pedig arra a kérdésre: *Kit szeret János?* Mindkét mondat alternatívák meglétét is előfeltételezi. (1a) esetében azok közül a személyek közül azonosítunk egyet, akikre igaz lehet, hogy szeretik Évát, (1b) esetében pedig azok közül a személyek közül jelölünk ki egyet, akikre igaz lehet, hogy János szereti őket. Alaposabb tanulmányozás után azonban egyéb különbségeket is észlelünk (1a) és (1b) között. (1a) azt is kifejezi, hogy a releváns személyek közül kizárólag János az, aki szereti Évát. (1b)-nál hiányzik ez a jelentésbeli többlet: abból, hogy János szereti ÉVÁT, nem következik, hogy más nőt ne szeretne. Ezt a különbséget különféle tesztekkel is kiemelhetjük. Tekintsük például az alábbi mondatpárt:

- (2)a. Nem JÁNOS szereti Évát, hanem JÁNOS ÉS PÉTER.
b.*János nem szereti ÉVÁT, de szereti ÉVÁT ÉS ILONÁT.

A (2a) alatti mondat azért nem ellentmondásos, mert az első felében nem azt a tényállást tagadjuk, hogy János szereti Évát, hanem azt, hogy ez az Éva iránti érzés kizárólag Jánosra jellemző. (1b) nem fejez ki kizárólagosságot, következésképp tagadásakor - (2b) első felében - magát a tényállást tagadjuk. (2b) második felében viszont állítjuk ugyanezt a tényállást, tehát a mondat értelmezhetetlen.

Mínthogy (1a,b) semmi másban nem különbözik, mint a főhangsúly helyében, úgy tűnhet, a két mondat közötti jelentésbeli különbségnek valamilyen egyedi, pragmatikai oka van.

Körülbelül eddig jutottak azok a nyelvészek is, akik más nyelvekben tanulmányozták e fókuszra nevezett jelenséget, azaz azt, hogy milyen következményekkel jár, ha a mondat egy összetevőjét hangsúlyozzuk, a többi összetevő hangsúlyát pedig redukáljuk. Megfigyelték, hogy a mondatnak az a szakasza hangsúlyozható, azaz fókuszálható, mely új információt hordoz. A fókusz terjedelme kérdésesztel állapítható meg: az a mondatrész a fókusz, amely kérdésre adott válaszként értelmezhető. A fókusz alternatívák közötti választást sugall. Önmagában nem fejez ki kizárólagos választást, de bizonyos helyzetekben a körülmények mégis kizárólagosságot implikálnak. Ezt a kizárólagosságot tapasztaljuk az alábbi görög, katalán, román és arab példapár első tagjában is. A magyar fordítás megpróbálja érzékeltetni a mondatpárok tagjai közötti jelentésbeli különbséget.

Görög:

- (3)a. STON PETRO dhanisan to vivlio.
a Péternek kölcsönözték a könyvet
'PÉTERNEK adott kölcsön a könyvet.'
b. Dhanisan to vivlio STON PETRO
'Kölcsönadták a könyvet PÉTERNEK.'

Katalán:

- (4)a. DEL CALAIX la Núria (els) va treure els esperons.
a fiókból a Núria (őket) *aux* elővette a sarkantyúkat
'A FIÓKBÓL vette elő Núria a sarkantyúkat.'
b. La Núria els va treure DEL CALAIX els esperons.
'Núria elővette a sarkantyúkat A FIÓKBÓL.'

Román:

- (5)a. TIGANII vînd cazane.
(A) CIGÁNYOK árulnak üstöket.
b. Cazane vînd TIGANII.
Üstöket árulnak (A) CIGÁNYOK.

Arab:

- (6)a. SHAAY-AN sharib-a Zayd-un (laa 'asiir-an)
TEÁT ivott Zayd (nem szörpöt).
b. Sariba Zaydun SHAAYAN
ivott Zayd teát
'Zayd teát ivott.'

E nyelvek kutatóinak gyakran fel sem tűnt, hogy az ige előtti és az ige utáni hangsúlyos összetevők más-más értelmezést kívánnak, vagy ha esetleg feltűnt is, nem találtak rá magyarázatot.

Szerencsére az olyan magyar mondatpárok, melyek igekeletet is tartalmaznak, megmutatják, hogy az (1a) és (1b) alatti mondatok esetében nem esetleges, pragmatikai különbségről, hanem két teljesen különböző, eltérő jelentésű szerkezeetről van szó. Amikor a nemzetközi szakirodalomban fókuszról beszéltek, valójában két gyökeresen eltérő jelenséget mostak össze.

Tekintsük az (1a)-nak és (1b)-nek megfelelő igekeletes szerkezeteket!

- (7)a. JÁNOS hívta meg Marit.
b. János meghívta MARIT.

Míg (7b)-ben valóban csupán hangsúlyozzuk a mondat egyik összetevőjét, (7a)-ban más történik. A (7a) alatti szerkezetben az ige egyik vonzatát az igekelet nélküli igekelet megelőző pozícióba emeltük, azaz a minimális predikátumot alkotó igés kifejezés fölé egy újabb, azonosító predikátumot, másként azonosító fókuszot rendeltünk, a következőképpen:

- (8) [_{FocP} JÁNOS [_{VP} hívta meg Marit]]

A kétrétegű predikáció a következő parafrázissal bontható ki: 'János volt az, aki meghívta Marit'. Azonosító fókuszként nemcsak az alany, hanem az ige bármely más vonzata vagy szabad határozója is szerepelhet:

- (9) [_{FocP} MARIT [_{VP} hívta meg János]]

E szerkezetnek további változata is lehetséges: az ige mögött hagyott igevonzatot kiemelhetjük az azonosító fókusz elé logikai alanyként (másik terminussal: topikként):

- (10)a. [_{TopP} Marit [_{FocP} JÁNOS [_{VP} hívta meg]]]
b. [_{TopP} Jánost [_{FocP} MARI [_{VP} hívta meg]]]

Ha az igés kifejezés egy azonosító-fókuszos kifejezésbe van beágyazva, mint (7a)-ban, akkor nem teszünk elé aspektusjelölőt, azaz igekeletet. Ha viszont az igés kifejezés alkotja a tagmondatban a fő állítást, mint (7b)-ben, akkor aspektusjelölőt, azaz igekeletet kell elé tenni. Az ilyen mondat élére is emelhetünk ki topikot.

- (11) [_{TopP} János [_{AspP} meg [_{VP} hívta Marit]]]

Mint fentebb is megfigyeltük, a közvetlenül ige előtti fókuszpozíció nem csupán arra szolgál, hogy egy hangsúlyos összetevőnek helyt adjon. Ez a pozíció egy, az igés kifejezés fölé rendelt, kizárólagos azonosítást kifejező predikátum helye - melyet ezért azonosító fókuszunk nevezünk, szemben a tetszés szerinti helyen, például az ige után álló, pusztán a hangsúly alapján megkülönböztethető információs fókusszal. Az azonosító fókusz predikátumszerepének bizonyítéka, hogy tagadható. Egy azonosító fókusz tartalmazó, kétrétegű predikátum mindkét rétege tagadható, akár külön-külön, akár együtt:

- (12)a. Marit [_{FocP} **nem** JÁNOS [_{VP} hívta meg]]
b. Marit [_{FocP} JÁNOS [_{VP} **nem** hívta meg]]
c. Marit [_{FocP} **nem** JÁNOS [_{VP} **nem** hívta meg]]

Az ige utáni fókusz - nem lévén azonosító predikátum - nem tagadható:

(13)*János meghívta **nem** MARIT.

Míthogy a magyarban az azonosító fókusz meghatározott szórendi konfigurációban (fókusz ige igekötő) jelenik meg, könnyen felismerhető, és egyértelműen megkülönböztethető az ige utáni információs fókuszról. Ennek következtében az azonosító fókusz csakis rá jellemző tulajdonságai is könnyen megfigyelhetők. Ezek a következők:

1. Míndig kimerítő azonosítást fejez ki. Azonosítja a releváns egyének halmazának azt a valódi részhalmazát, amelyre a VP tartalma kizárólagosan igaz. (7a) például azt jelenti, hogy azok közül az egyének közül, akik meghívhatták Marit, kizárólag János az, akire ez ténylegesen igaz. A többi releváns egyénre a predikátum nem igaz. Ez a jellemzés a pusztán új információt közlő információs fókuszra nem áll, mint a (2b) példával fentebb bizonyítottuk.

2. Az azonosító fókuszhoz kötött helye van az ige előtt (egyes nyelvekben a mondat élén). Információs fókusz ellenben bárhol állhat a mondatban, az ige mögött is. (Általában az azonosító fókusz is új információt hordoz, tehát információs fókusz is egyszersmínd.)

3. Bizonyos típusú összetevők - melyek jelentéstani szerepe egyfajta kimerítő azonosítás - kötelezően az azonosító fókusz pozíciójába kerülnek. Ilyen például a kérdőszó vagy a *csak*-os kifejezés - vö.

(14)a.*KI meghívta Marit?

b.*Marit meghívta KI?

c. KI hívta meg Marit?

d. Marit KI hívta meg?

(15)a.*Csak JÁNOS meghívta Marit.

b.*Marit meghívta csak JÁNOS.

c. Csak JÁNOS hívta meg Marit.

d. Marit csak JÁNOS hívta meg.

4. Bizonyos típusú összetevők, melyek jelentéstánilag nem alkalmasak egy halmaz valamely valódi részhalmazának kimerítő azonosítására (pl. *mindenki, János is, valaki*), nem kerülhetnek az azonosító fókusz pozíciójába. Vö.

(16)a.*MINDENKI hívta meg Marit.

b. MINDENKI meghívta Marit.

c. Marit meghívta MINDENKI.

5. Az azonosító fókusz míndig egy mondatrész terjedelmű, ugyanis a fókuszpozícióban pontosan egy mondatrész terjedelmű összetevő számára van hely. Az információs fókusz ellenben bármilyen kicsi vagy nagy lehet. Vö.

(17) [_{TopP} Éva végül [_{FocP} a KERÉK galléros blúzt [_{VP} vette meg]]]

E példában csupán a *kerek* melléknév hordoz új információt, tehát csupán a *kerek* az információs fókusz. Az azonosító fókusz viszont a teljes *a kerek galléros blúzt*, hiszen a mondat azt fejezi ki, hogy a releváns blúzok közül a kerek galléros blúz volt az, amelyet Éva megvett.

6. A kimerítő azonosítás logikai művelet, melynek más logikai műveletekhez - pl. az univerzális kvantifikációhoz - viszonyított eltérő sorrendje eltérő jelentést ad (mint ahogy a matematikában is eltérő eredményt adhat a műveletek felcserélése). Az alábbi mondatoknak tehát mások az igazságfeltételei:

(18)a. **Mindenki** MARIBAN bízik.

b. MARIBAN bízik **mindenki**.

Az információs fókusz viszont nem lép a logikai műveletekkel hatóköri viszonyba.

Az azonosító fókusz itt felsorolt tulajdonságai érdekes módon a görög, katalán, román és arab nyelv ige előtti fókuszára is igaznak bizonyultak. Az ige utáni hangsúlyos összetevők viszont nem rendelkeznek a fenti tulajdonságokkal. E nyelvekben az azonosító fókusz jelenlétének nincs az ige-igekötő inverzióhoz hasonló feltűnő jelzése. Míthogy mondataikban mínd a fókuszpozíció, mínd a topikpozíció üresen is maradhat, sorrendi alapon sem ismerhető fel automatikusan az azonosító fókusz. Így nem meglepő, hogy például a

görögben, románban, katalánban fókuszra tekintettek minden hangsúlyos összetevőt - ezáltal összemossa az azonosító és az információs fókuszra. A magyar tények ismerete szükségeltett ahhoz, hogy világossá váljék, hogy a fenti nyelvekben és a világ számos más nyelvében is (vö. É. Kiss 1995) a mondat ige előtti szakasza tartalmazhat egy olyan hangsúlyos szerkezeti pozíciót, mely nem csupán új információ közlésére szolgál, hanem kimerítő azonosítást fejez ki; mely a kérdőszók és *csak*-os kifejezések felszíni helye; mely univerzális és egzisztenciális kvantorokat nem fogad be stb. Annak köszönhetően tehát, hogy a magyarban az igekötő viselkedése könnyen felismerhetővé teszi az azonosító fókusz pozícióját, lehetővé vált egy, a nyelvek nagy részében meglevő mondat szerkezet típus azonosítása, tulajdonságainak megfigyelése.

4. Univerzális törvények egy magyar jelenség mögött

A magyar nyelv látszólag teljesen egyedi sajátossága, hogy bizonyos esetekben megengedi (19a,b), más esetekben kötelezővé teszi (20) a főnévi igenév személyragozását.

- (19)a. Kovácséknak sikerült elérni a vonatot.
b. Kovácséknak sikerült elérniük a vonatot.

- (20)a.*(Ég a villany.) Kovácséknak már otthon kell lenni.
b. (Ég a villany.) Kovácséknak már otthon kell lenniük.

Az a más nyelvekben általánosnak tekinthető eset is gyakori, hogy a főnévi igenévhez nem járulhat személyrag:

- (21)a. Szemtelenység tőled illet mondani.
b.*Szemtelenység tőled illet mondanod.

- (22)a. Kovácsék szeretnék elérni a vonatot.
b.*Kovácsék szeretnék elérniük a vonatot.

Ahhoz, hogy e jelenséget leírassuk, azaz, a főnévi igenevet tartalmazó mondatok létrehozását algoritmusba foglalhassuk, a következő kérdésekre kell választ találnunk:

1. Milyen igék vonzanak személyragos főnévi igenévi kifejezést?
2. Miért opcionális a főnévi igenév személyragozása bizonyos esetekben? - hiszen egyébként, például az igeragozásban vagy a birtokos személyragozásban, a személyragok kitétele mindig kötelező.
3. Miért dativusban áll a személyragos főnévi igenév alanya?

E kérdések megválaszolásában a magyar nyelv tényeinek elemzésével csak egy bizonyos pontig juthatunk el; a rendszeres leíráshoz az általános nyelvészet más nyelvek vizsgálata során elért eredményeire is szükség van (l. Dalmi 1995, Tóth 2000). Pusztán a magyar adatokból már az első kérdésre is nehéz egyértelmű választ kapni. Az adatok nagy része arra enged következtetni, hogy a személytelen igei vagy névszói állítmány vonzotta főnévi igenév kap személyragot. Azonban ez nem a teljes igazság, hiszen a (21) alatti mondatok állítmánya is személytelen, mégsem tűr meg személyragos főnévi igenevet. Próbáljuk meg tehát a fenti tényeket annak az univerzális hipotézisrendszernek a keretében vizsgálni, melyet más nyelvek főnévi igeneves szerkezeteinek elemzésével állítottak fel. Ennek lényegi feltételezései a következők:

- (23)1. A hangzó főnévi kifejezésnek esetre van szüksége.
2. Az alany nominatívusi esetét az igei lévő időjel adja
(következésképp időjel nélküli igeinek (azaz igenévnek) nem lehet nominatívusban álló alanya).
3. A főnévi igenév alanya
a. hangalak nélküli (PRO-nak nevezett), szám, személy és eset nélküli névmás,
vagy
b. olyan hangzó főnévi kifejezés, mely valamely esetadótól (például accusativus cum infinitivus szerkezetben a főigétől) nem-nominatívusi esetet kap: *Láttam [Jánost bejőnni]*
4. Az igenév PRO alanya a fő predikátum valamely vonzatával koreferens, illetve ilyen vonzat híján általános értelmű.

E feltételezésekből könnyen levezethető a (21a) és (22a) alatti mondatok szerkezete: az időjel nélküli főnévi igenév alanya időjel híján nem kaphat nominatívust, következésképp nem lehet más, mint eset és hangalak nélküli PRO névmás, mely a ragozott ige alanyi, illetve ablatívusi vonzatától kapja értelmét. (A koreferens kifejezéseket azonos indexszel jelölöm.)

- (24)a. [Kovácsék_i szeretnék [PRO_i elérni a vonatot]]
b. [Szemtelenség tőled_i [PRO_i ilyet mondani]]

Ugyanilyen szerkezetű a (19)-es példa személyrag nélküli (a) változata is:

- (25) [Kovácséknak_i sikerült [PRO_i elérni a vonatot]]

Ha a fő predikátum opcionális vonzata nincs kitéve, az igenév PRO alanya általános értelmű:

- (26) [Jó volna [PRO elérni a vonatot]]

Ez az elemzés nem terjeszthető ki a (19b) és (20b) alatti mondatokra. (20b) azt az esetet képviseli, amikor kötelező a főnévi igenév személyragozása. E mondatban a főigének, a valószínűséget kifejező *kell*-nek nincs más vonzata a főnévi igeneves kifejezésen kívül. Bár a főigét két összetevő is megelőzi, ezek az igenév vonzatai. Íme a mondatnak a szemantikai viszonyokat tükröző szerkezete, melyben a felszíni sorrendet előállító művelet sor néhány lépését még nem végeztük el:

- (27) (Ég a villany.) [kell [Kovácséknak már otthon lenniük]]

E példa alapján arra következtethetünk, hogy akkor kell személyragos főnévi igenevet használni, ha a fő predikátumnak nincs olyan vonzata, melytől egy hangalak nélküli PRO alany referenciát kaphatna. Ilyenkor a főnévi igeneves kifejezés alanya hangzó, dativusban álló főnévi kifejezés. Minden bizonnyal a (19)-es példa (b) változatában is erről van szó: ebben a dativusi főnévi kifejezés a főnévi igenév alanyi vonzataként funkcionál (nem úgy, mint (19a)-ban, ahol a fő predikátum vonzataként elemeztük). Akkor kell tehát a főnévi igenevet személyraggal ellátni, ha az igenévnek önálló referenciájú, hangzó dativusi alanya van. Eszerint a személyragozás gyakori opcionálitása valójában szerkezeti kétértelműséget takar: a személyrag nélküli és a személyragos példákhoz kétféle szerkezet rendelhető. Hasonlítsuk össze a két szerkezetet! A (19b)-nek megfelelő (28b) alatti szerkezetben a főnévi igenév dativusi alanyát eredeti helyén, a főnévi igeneves kifejezés belsejében adjuk meg, jöllehet a levezetés során a főige elé kerül, topik helyzetbe:

- (28)a. [Kovácséknak_i sikerült [PRO_i elérni a vonatot]]
b. [sikerült [Kovácséknak elérniük a vonatot]]

A főmondati előzménnyel bíró PRO alany - l. (28a)-t - ragozatlan főnévi igenévvel jár együtt. A főmondati előzmény nélküli, hangzó, dativusban álló alany kívánja meg a főnévi igenév személyragozását - l. (28b)-t. De hogyan, mitől kaphat a főnévi igenév alanya dativusragot? És miért jár együtt kötelezően a dativusi alany a főnévi igenév személyragozásával?

A válasz kulcsa minden bizonnyal az a tény, hogy a főnévi igenévi személyragok a birtokos személyragokkal azonosak. A birtokos személyrag olyan toldalék, mely azt a főnevet, amelyhez járul, vonzatossá teszi. (Míg tehát például a *kalap* főnévnek nincs vonzata, a *kalapja* főnévnek van: az olyan kalap, mely valakié, melyhez a kalappal valamilyen viszonyban álló egyén tartozik.) Sőt, mi több, a birtokos személyrag nemcsak vonzatot rendel az általa jelölt főnévhez, hanem e vonzatnak dativusi esetet is ad. Az a kalap tehát, mely Jánosé, az János-**nak** a kalapja. A birtokos személyragra tehát azért van szükség, hogy esetet adjon a főnévi igenév alanyának. Emlékezzünk rá, hogy időjel hiányában az infinitívus alanya nem kaphat alanyesetet. Eset és hangalak nélküli PRO alanya sem lehet az infinitívusnak, ha a főigének nincs olyan vonzata, melytől a PRO referenciát kölcsönözhetne. Az esetadóként szerepet kapó birtokos személyrag dativusi eset kiosztására képes - ezért van az NP-vonzat nélküli személytelen igék személyragos főnévi igenévi vonzatának dativusi alanya. A magyar nyelv e tényhalmazából önmagában nagyon nehezen tudnánk olyan koherens rendszert felépíteni, melynek elemei ok-okozati kapcsolatban vannak, melyből tehát minden lehetséges nyelvi változat, és csakis az, levezethető. Ugyanakkor e tényhalmaz könnyedén beilleszthető az univerzális grammatikának az igeneves kifejezésekre vonatkozó koherens hipotézisrendszerébe.

5. Összefoglalás, tennivalók

Előadásomban arra mutattam rá, hogy a nyelv - sajátos természete következtében - a humán tudományok módszertanával és a természettudományokban kialakult deduktív, modellalkotó módszerrel is vizsgálható. A grammatikai kutatások területén mostanra ez utóbbi megközelítés vált uralkodóvá. Ez magával hozta a különféle nyelvekre vonatkozó grammatikai kutatások egységesülését. Ilyen értelemben a magyar leíró nyelvészet csak tárgyában magyar, módszereiben nem, s tartalmilag is egyre inkább összefonódik más nyelvek grammatikai kutatásaival. Előadásomban példával igazoltam, hogyan járulnak hozzá a magyar nyelvészeti

kutatások más nyelvek grammatikai szerkezeteinek azonosításához, s hogyan segítik elő a más nyelvek kutatásán alapuló felismerések a magyar nyelv leírasi problémáinak megoldását.

Végezetül a a magyar grammatika kutatói előtt álló tennivalókról is ejtsünk szót! Úgy látom, a legnagyobb adósságunk az ismeretterjesztés terén van. A közvéleményben nem tudatosult az a paradigmaváltás, mely a nyelvleírásban az elmúlt évtizedekben végbement. A magyar nyelvészetet a művelt közvélemény máig is a filológiai megközelítésű, preskriptív nyelvleírással és a nyelvműveléssel azonosítja. Ez nem meglepő, hiszen az iskolákban is csak ezt tanítják. Olyan ez a helyzet, mintha a gimnáziumok fizika óráin a tanulók csak a newtoni fizikáról hallanának, a kvantummechanikáról nem. Meggyőződésem, hogy ha a közvélemény tisztában volna vele, hogy a nyelvészet számos területén a tudományos elméletalkotás milyen szigorú módszerei érvényesülnek, hogy a hipotézisek bizonyíthatók és cáfolhatók, akkor a médiumok nem ámíthatnák azzal nap mint nap, hogy a magyar nyelv aszerint tekinthető finnugor, török vagy sumer eredetű nyelvnek hogy milyen politikai meggyőződéssel szemléljük.

É. Kiss Katalin

Hivatkozások:

Dalmi Gréte (1995) *Hungarian infinitival constructions*, MA disszertáció.

É. Kiss Katalin (1995) *Discourse Configurational Languages*, Oxford University Press.

Tóth Ildikó (2000) *Inflected infinitives in Hungarian*. PhD disszertáció.